

בין חזון אוטופי לתיקון עולם

קריאה בסיפורו של גרמאו מנגיסטו "חלום בדמי כבוד"

כתבה: ד"ר מזל קאופמן

הסיפור "חלום בדמי כבוד" מאת גרמאו מנגיסטו – לאחרונה צורף הסיפור לתכנית הלימודים בספרות בחטי"ע, ואף צפוי להיות 'הסיפור שבמוקד' החל מקיץ תשע"ט - זכה בתחרות הסיפור הקצר לשנת תש"ע (2010); זו התחרות שעורך מדי שנה המוסף **תרבות והספרות** של עיתון **הארץ**. בראיון שהתקיים עם הסופר **גרמאו מנגיסטו**¹ לאחר זכייתו בפרס, באתר 'המגרה'², אמר מנגיסטו שלפי הבנתו "ספרות חייבת להיות קשורה לחיים של האנשים", ואכן הסיפור שלפנינו יונק את כוחו מתוך הוויית החיים אותה הכיר מקרוב. הסופר עצמו נולד במחוז גונדר שבאתיופיה, ועלה לארץ בשנת 1991. בשנת 2016 סיים גרמאו מנגיסטו את עבודת הדוקטור שלו בחוג לתקשורת של אוניברסיטת חיפה בהנחיית פרופ' אלי אברהם. נושא העבודה: **מפזורה לאומה: ההבניה החברתית של זהות לאומית באמצעות שיח על פזורה ועולים בעיתונות הכתובה בישראל**.

הסיפור "חלום בדמי כבוד" הוא סיפור בגוף ראשון המשחזר את הטיסה של העולים מאתיופיה לישראל במהלך **מבצע משה**, ואת המפגש הראשוני שלהם עם 'הארץ' המובטחת ועם נציגיה הפרוזאיים מאד של מדינת ישראל. הסיפור מושתת אפוא על אירוע היסטורי, אבל מטרתו איננה תיעוד 'דוקומנטרי' של המפגש. בלשונו הדחוסה והעשירה מטעין מנגיסטו את ההתרחשויות ביצירה במשמעויות החורגות בהרבה מן הממדים הראליים שלהם. זהו סיפור שעיקרו החלום ושיברו, (כאן 'השבר' הוא במשמעות של התנפצות), התנסות בקריעת ים סוף ובהליכה במדבר, תרתי משמע, בגאולה ובהתפכחות מן החלום. ואולם נקדים ונאמר כבר כעת את שנאמר בסיום הסיפור במפורש - על אף "הקריעה" מתרבות שורשית ועמוקה, ולמרות המחיר הכבד הכרוך במסע ובהתנגשות עם המציאות, נושבת ממשפטי הסיום של היצירה רוח אופטימית, בבחינת ואף על פי כן. עדיפה בעיני המספרת, ובמובלע גם בעיני המחבר, היקיצה מן החלום על פני הגלות והחלום האוטופי: "היקיצה היא קץ החלום. אף שבמעבר מחלום להכרה מאכלת חלודה אוכלת חבלי לידה רגישים וכואבים מכל, טובה שבעתיים התפכחות מאשליה מאשר חלום אוטופי". מכאן, שהסיפור יותר משהוא סיפור של שבר, הוא סיפור של יקיצה והתעוררות.

ציון הזמן, "אלף תשע מאות שמונים וחמש" הנזכר כבר במשפט הפתיחה של הסיפור, שבמוקד עניינינו, קושר אותו אל ההתרחשות ההיסטורית באותן שנים - **מבצע גור אריה יהודה** או כפי שכונה **מבצע משה** (1984-1985) – שמטרתו האצת העלאת 'ביתא ישראל' לארץ. לאחר מסע רגלי קשה ורב תלאות, שארך חודשים ארוכים המתינו משפחות העולים מאתיופיה במחנות הפליטים בסודאן, משם חולצו במטוסים בסיועו של חיל האוויר הישראלי.

¹ לשאלתי לפרש משמעות שמו השיב כך: "משמעות השם גרמאו הוא הוד, אבי העריץ את המלך האתיופי האחרון גרמאוי היילה סלאסה (גרמאוי הוא הוד מלכותו) ודרך שמי ביקש לזכור או לכבד אותו. מנגיסטו זהו שם נפוץ בתרבות האתיופית, ומשמעותו - ממשלה, שליט, שר, ישות בעלת השפעה היוצרת סדר בעולם במובן הטוב של החוק או משטר."

² לאתר 'מגרה' ראה כאן.

דמות המספרת וטכניקת הסיפור

המחבר מוסר בידיה של אמאוייש מנשה³ לספר את סיפור המעשה וככזו היא נתפסת כמובילת המסע, מי שענינה קשובות למציאות הארצית ולמתרחש בה. קול פמיניסטי עולה, אפוא, מבין השורות. לאורך הסיפור תשוב אמארתבה (שמה הנוסף של אמאוייש מנשה) ותדגיש את גילם המופלג שלה ושל בעלה, כהן העדה בטיבבו ("אני בת שמונים", "אנחנו בני שמונים"), ותציין את צאצאיהם הרבים, אלו מרוממים את מעמדם של בני הזוג בטיבבו והם המקנים להם את חכמתם ואת סמכותם. גם שמם מסמל היבט זה ומרמז על יחסי הכבוד וההערכה השוררים ביניהם ועל יחסה של העדה כולה אליהם. 'בטיבבו' פירושו - 'בחכמתו'; משמעות השם אמאוייש הוא 'בת-שיחי', מישהי שחולקים עמה סוד, חושפים בפניה את צופנות הלב⁴. אם בשלבי הראשונים של הסיפור מאופיינת כל אחת משתי הדמויות באפיון העולה ממשמעות שמה, ככל שאנו הולכים ומתקדמים בקריאה, מחלחלת כל אחת מהמשמעויות ומאפיינת לא רק את הדמות שזה שמה, אלא גם את זולתה. אמאוייש חולקת את סודותיה ומחשבותיה עם בעלה והוא הולך ונעשה קשוב יותר ויותר להבחנותיה ותובנותיה של רעייתו בת השמונים (כך למשל תגובתו, "דעתך נתת יפה בדברים... הסכים אב נפשי").

בשני שמותיה אמאוייש ואמארתבה מודגשת אימהותה, ואכן דומה כי בזכותה ובזכות גילה המופלג היא מסוגלת לראות את המציאות נכוחה, לדבר מדם ליבה, לרטון ולכעוס. באמצעות הומור דק, תבונה, תושייה ועמידה על דעתה, היא מחוללת את שינוי במקומה כאישה בתוך משפחתה. היא מסירה צעיפים מעיניה שלה ומעיני בעלה, עד להתפכחות, וזאת תוך כדי כך שהיא גם מסוגלת להתבונן בדברים באופן הומוריסטי, להתפייס ולהבחין באפשרויות החדשות העולות מתוכה. בדרכה היא מצליחה לומר את שעל ליבה מבלי לפגוע במעמדו של בעלה, עד שבסיומו של הסיפור היא כבר תכנה אותו בשמו בלבד, ללא כל תואר נלווה, דבר שיעיד על רצונה למקם עצמה לצידו כבת-שיחו ולאז דווקא כמי שדעתה צריכה להתבטל מפני דעתו, וזאת מבלי לפגוע בכבודו ובאהבתה אליו. יחד עם זאת צריך לשים לב שחלחולה של העמדה המפייסת בדברי אמארתבה בסיום, הוא גם תולדה של דברי הכהן בטיבבו עצמו אליה. אפשרויות הפרשנות שהוא מציע אמנם יונקות את כוחן מעוצמת אמונתו בחלום כפי שהוא מדמיין אותו בנפשו, אבל בה בעת פרשנות זו ממתנת (אם באמצעות ההומור שנוצר מן הפער בין מה שהקורא מבין לבין פרשנותו, ואם בעצם הפיוס עצמו העולה מדבריו) את עוצמת ההלם והמרירות הנוצרים בהתנגשות עם המציאות החדשה, הלם שאותו מבטאת אמארתבה בעוצמה רבה.

ציון השנה בה אירעו האירועים מסמן את הסיפור כראליסטי-היסטורי ואולם הסיפור שזור מוטיבים והקשרים קונוטטיביים רבי משמעות לאורכו ולרוחבו המטעינים אותו ברבדי משמעות שהם מעבר לעובדתי, ובכך מעמיקים את הפער שבין החלום לשברו, בהיותם מעמידים תמונת עולם מיתית-חזיונית של ירושלים של מעלה אל מול מציאות ארצית פרגמטית, גשמית - ירושלים של מטה, שבה ומתוכה צריך לבוא התיקון.

³ מעניין לשים לב לאזכורו של שבת המנשה בשמה שכן אולי יש בו רמז לגלות אבודה נוספת. על פי המסורת בני העדה האתיופית הם צאצאי שבת דן ואילו קוקי-צ'ין-מיוז ממדינות מיזוראם, אסאם ומניפור שבצפון מזרח הודו על גבול מיאנמר, המזהים עצמם כיהודים. צאצאי שבת מנשה האבוד. (המידע לקוח מתוך הערך 'בני מנשה', ויקיפדיה).

⁴ הערת המספר לפרש השמות.

פתיחת הסיפור

שוב אל פתיחת הסיפור ונקרא בו :

"אלף תשע מאות שמונים וחמש. ארבעים אלף רגל מעל ים סוף משיגים מרחב געגועים נרחב ומקצרים ציר זמן ערגה ארוך; **שבעים יהודים כהי עור וכוהן אחד**, באנו וקרבתנו למחוז חפצנו".

משפטי הפתיחה הנאמרים מפיה של המספרת רוויי פתוס אבל בדומה למבנה הסיפור כולו, הם לוכדים, בה בעת, שתי נקודות מבט האחוזות זו בזו: חלום ופיקחון ראלי, ואכן הדיאלקטיקה שבין האמונה לפיה פעמי משיח הגיעו והם כבר כאן לבין ראליה פרוזאית היא זו שתבנה את המתח הסיפורי העובר לאורכו. הכרה כי מדובר ביכולות טכנולוגיות מערביות (שהרי המספרת בעצמה אומרת את המשפט "ארבעים אלף רגל מעל ים סוף" ובכך מעידה כי היא שרויה במציאות ומבינה את המתרחש) המאפשרות לאדם לקצר מרחקים ולבטלם, עם חזון שאותו חיים בני העדה ובו הם מאמינים שהם מתנסים: על פי עדותה של המספרת, אמונתם כי יזכו להגיע בסופו של דבר לירושלים, היא זו שהאריכה את ימיהם ונפחה בהם תקווה ("בשנה הבאה בירושלים, איחלנו, שנה אחר שנה. רבים מאמינים כי שלוש המלים הן האחראיות הבלעדיות לאריכות חיינו."). שיבה ניסית-פלאית, לאחר אלפיים שנות גלות לירושלים של זהב כפי שחלמו ודמינו אותה במשך דורות⁵. זמן היסטורי ליניארי, עם תפיסת ההתרחשות כולה כנס גלוי, כקפיצת הדרך, שכן לתפיסתם של עולי אתיופיה הגשמת חזון הגאולה מתרחש לנגד עיניהם כלשונו וככתבו: "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא, יוֹסִיף אֲדֹנָי שְׁנֵית יָדוֹ, לְקִנּוּת, אֶת-שְׂאֵר עַמּוֹ--אֲשֶׁר יִשְׂאָר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ, וּמִעִילָם וּמִשְׁנַעַר וּמִחֻמָּת, וּמֵאֵי, הַיָּם. וְנָשָׂא נֶס לְגוֹיִם, וְאָסַף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל; וּנְפָצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ, מֵאַרְבַּע פְּנֵפוֹת הָאָרֶץ (ישעיהו יא, 11-15).

⁵ הכמיהה לירושלים כפי שהיא מתוארת בחזון אחרית הימים והאכזבה מן המציאות, מתוארת שוב ושוב בעדויותיהם של העולים מאתיופיה. הנה כך למשל בדברים הבאים: "כאשר זיכרון 'שם ירושלים' עלה על שפתי במקרה, הבריח בו ברגע והרחיק מלבם של בני עמי אתיופיים כל ספק בדבריי. כברק בחושך הלילה האיר שם ירושלים את עיניהם וליבותיהם של אחינו ההם.

[...] אנוכי סיפרתי להם כי קודם שיצאתי לדרך לאתיופיה הייתי בירושלים, והודעתי להם כי העיר ההיא שהיתה בימי קדם כלילת יופי, עתה פנה והלך כבודה ויופייה, והיא עומדת חרבה ושוממה; הודעתי להם כי על המקום שעמד שם בעבר בית מקדשנו והיכל תפארתנו, עומד עליו כעת בית תפילה לישמעאלים. כאשר שמעו את הדברים האלה התעצבו מאוד אל ליבם ויבכו מרה... ואנוכי בכיתי עמהם" (מסיני לאתיופיה, הרב שרון שלום, עמ' 88 בתוך "יהדות אתיופיה, זהות ותרבות", משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אשכול חברה ורוח, המטה לתרבות ישראל):

http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/930227AC-2049-4361-A1C6-601E4E5906D1/173541/resource_987059829.pdf

עדות נוספת של זהבית אינגדאו: "אחד החלומות הגדולים של יהודי אתיופיה היה: ארץ ישראל, העלייה לארץ. הם חלמו תמיד על **ירוסלם**. כל אחד חלם עליה ודימה אותה כארץ שיש בה הכול. מקום שם אפשר לקטוף זהב מהעצים, מקום בו כולם מאוחדים. הכיסופים והחלומות לעליה היו מאוד עזים. אוירה סודית ריחפה בכל הכפר. כל לילה היו נאספים המבוגרים ומדברים על העלייה לירוסלם". (ארנון-אוהנה, 2005, עמ' 50).

ועוד דוגמה: להמחשת המשבר העמוק של הקהילה עם המעבר לארץ אספר כאן סיפור, שמבטא פן נוסף של המשבר. מיד לאחר "מבצע שלמה" לקחו את כל הקייסים, מנהיגי הרוחניים של הקהילה, לטיול בעיר [ירושלים]. ירושלים, העיר שעליה חלמנו כל השנים. התחנה האחרונה לאותו יום היתה רחבת הכותל. אחד הקייסים הרים את ידו ושאל: "איפה ירושלים?" ענה לו יעקב מהסוכנות: "כל היום היינו בירושלים ועכשיו אנו בכותל." "הקייס המשיך: "איפה בית המקדש?" יעקב הצביע לכיוון הר הבית ואמר: "שם היה בית המקדש." לפתע כולם נפלו על רחבת הכותל, כבשו פניהם בקרקע, והתחילו בוכים כילדים. (עורך: ונגרובר אברהם, עורך, מחבר: שלום שרון, 2012), עמ' 65 מסיני לאתיופיה: עולמה ההלכתי והרעיוני של יהדות אתיופיה, הוצאת משכל, ידיעות ספרים).

ביטוי לאמונה אוטופית זו משתקף גם במספרם הסמלי של העולים המצוין בפתחה: **שבעים ועוד אחד**. מספר זה הוא כמספר הדיינים היושבים בסנהדרין הגדולה שבראשה עמד הכהן הגדול, שווה בין שווים אך נבדל במעמדו הרם ובעל הפסיקה האחרונה, אנלוגיה התורמת להיותו של הכהן איוב בטיבבו מנהיג רוחני רם מעלה וחשיבות בעיני בני עדתו. כידוע, הסנהדרין היוותה ערכאה עליונה לפסיקת הלכה ומשפט בעם היהודי. נאמר כי הסנהדרין הגדולה ישבה בבית המקדש בירושלים **בלשכת הגזית שבבית המקדש**⁶. גם הקשר זה המביא אל תוך הסיפור את הקפדתו של שלמה המלך להימנע מכל הנפת כלי מלחמה בבניית המשכן ('**וְהַבַּיִת בְּהַבְּנֹתוֹ אֲבָן שְׁלֵמָה מִסָּע נְבִנָּה; וּמִקְבוֹת, וְהַגְרָזוֹ, כָּל כְּלֵי בְרָזָל, לֹא נִשְׁמַע בְּבַיִת בְּהַבְּנֹתוֹ**', מלאכים א ו, 7), מטרים את דמותו של הכהן בטיבבו בהמשך כ"מפייס הגדול" ואת היותו משכין שלום ופיוס בין משפחות שידיהן מגואלות בדם.

הלם תרבות - בין שחוק לדמע

כבר במהלך הטיסה עצמה ויותר מכך עם הנחיתה, מומחש ההלם התרבותי של המפגש של עולי אתיופיה עם מציאות החיים המודרנית בישראל באור משעשע והומוריסטי. ממד זה נבנה באמצעות הפער בין שפת חלומם של עולי אתיופיה, שאמארתה משמשת להם לפה, לבין מה שמבין ויודע הקורא החי בתוך התרבות הישראלית-מערבית המתועשת, עתירת הטכנולוגיה, ואולי אף למה שמבינים הם עצמם, אך כמי שמצויים בתוך תהליך ההתפכחות מתקשים לעכל. פערים אלו יוצרים מעין קומדיה של טעויות המתנות את עוצמת הנחיתה ואת הכאב שעליו עוד נצביע בהמשך. הנה כמה דוגמאות בולטות ומשעשעות במיוחד: הדיילת מכונה בפי המספרת "בת קול"⁷; דמות נוספת המופיעה כשרק ראשה מדבר אליהם מתוארת כך: "פתע, צלע מרובעת נפערה באמצע הקיר, וראש אישה נמוג לתוך האולם. פה נטול גוף בירך: "ברוכים הבאים לישראל", לאחר חלוקת הכסף והדברים "המעודדים" (עליהם נעמוד בהמשך) הנאמרים בו "הראש נעלם והקיר התאחה". כך גם המרדף אחר הבחורה הצעירה, הלבושה בחולצת בטן אותה היא מושכת "מטה מטה", בניסיון להלבישה ולכסות את "מערומיה" ולא פחות משעשע הוא הסברו של הכהן בטיבבו לפשר לבושה של הנערה, תשובה שנאמרה, להבנתי, בהומור, כדי למתן את הערתה הביקורתית-שנונה של המספרת (המתייחסת בביקורת מעורבת בהומור בעצמה לתשובתו שלו): "אחותנו מחזירה עטרה ליושנה, עדן טרום עץ דעת", השיב אב נפשי לשאלה ראשונה, מסוכך פניו במצנפתו. לאב נפשי תמיד יש תשובה לכל שאלה, הוא תמיד בוחר לאיזו שאלה לענות, לאיזו שאלה לא לענות. התשובות שלו תמיד נכונות, הוא לעולם אינו טועה". עוד סיטואציה שבה ההומור ממתן את הבהלה מן המציאות התזזייתית החדשה היא אופן תיאור הרכבת, על דרך

⁶ אבני גזית - אבן גדולה, מעובדת ומסותתת בזוויות ישרות; בעת העתיקה שימשה לבניית בתי פאר. "וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ [שלמה] וַיִּסְעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיִסֵּד הַבַּיִת, אֲבָנֵי גְזִית" (מלכים א ה לא). ומשום האיסור על . בתורה נאמר, שאסור לבנות את המזבח בבית המקדש מאבני גזית: "וְאִם מִזֶּבַח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי - לֹא תִבְנֶה אֹתוֹן גְּזִית, כִּי חֲרִבֵּךְ הַנֶּפֶת עָלֶיךָ וְתַחֲלַלְהָ" (שמות, כ, 21). כדי לסתת אבנים וליצור מהן אבני גזית, יש להשתמש בכלי ברזל הדומים לחרב, אולם כלים אלה מזכירים מלחמה והרס, ומחללים את ערכי השלום והאחדות שמסמל המזבח. האיסור שבתורה מתייחס רק למזבח ולא למקדש; מותר לבנות את בית המקדש מאבני גזית, ואף ראוי לעשות כך, שכן אבני גזית הן יקרות - מפוארות ומהודרות יותר; עם זאת, שלמה המלך לא רצה להשתמש בכלי ברזל באתר המקדש עצמו ופתרונו היה: "וְהַבַּיִת בְּהַבְּנֹתוֹ אֲבָן שְׁלֵמָה מִסָּע נְבִנָּה; וּמִקְבוֹת, וְהַגְרָזוֹ, כָּל כְּלֵי בְרָזָל, לֹא נִשְׁמַע בְּבַיִת בְּהַבְּנֹתוֹ" (מלאכים א ו, 7). שלמה ציווה לסתת את אבני הגזית באתר החציבה, ולהסיע אותן כמו שהן, מושלמות ומכונות לבניה, מאתר החציבה אל הר הבית, וכך הצליח לבנות בית מאבנים מהודרות ומסותתות, מבלי לחלל את קדושת הר הבית ומבלי שישמע בו קולה של החרב. לדעת רבי יהודה, הבית נבנה אבנים שלמות ממש, ללא כל סיתות בכלי ברזל, וגם החציבה לא הייתה בכלי ברזל (אלא בשמיר - תולעת המסוגלת לחתוך סלעים)

⁷ האירוניה כאן מתחדדת מתוקף ההשוואה המובלעת לבת הקול האלוהית במסורת היהודית.

ההאנשה, כזקנה עתיקה מאוד משום שכל איבריה רועדים ("והרכבת זקנה הרבה יותר מכל אחד מאתנו ואף משנינו יחדיו. היא רועדת, מאוד רועדת."). המשך הדברים יצביע על הדמיון, על "המבט העקר" הניבט מעיניו של הכהן בטיבבו, על העמידה כשהפנים אל הקיר, הצער והשבר ואולם מבעד לכל אלה, ניתן לחוש כי ההומור הנוצר על דרך ההזרה הוא עצמו עדות להתעוררות ולהתגברות. לשונם של הכהן בטיבבו ושל אמארתה ויטאלית, יש בה חדווה ועוצמה. הם אינם מוותרים בקלות, אינם פסיביים ולא עולה באף אחד מרגעי הקריאה בסיפור תחושת מסכנות או עליבות. נהפוך הוא. גם הלשון העשירה, רבת הרבדים, בה הם מבטאים את מחשבותיהם, מעצימה את נוכחותם הכריזמטית רבת ההשפעה. זוהי התעוררות שבה אט אט הולכים ומתבררים פניו הריאליות של המקום המשוגע הזה ובו ומתוכו צריך לבוא התיקון.

כותרת הסיפור - חלום בדמי כבוד

כותרת הסיפור מורה על השבר העובר לאורכו. המילה דמי היא צורת הנסמך של המילה דמים בשני מובניה: הגשמת החלום היא במחיר⁸ אבדן הכבוד. המילה 'דמי' בהקשרה הכספי חומרי מרמזת גם לשינוי הערכי העולה מן הסיפור - את מקום הרוח, החלום, יתפסו החומרי והגשמי. בתמורה לכסף שיקבלו העולים, הם ידרשו לעבור חינוך מחדש, לשכוח את אורחות חייהם הישנים. הגם שהסיכוי לכך קלוש, עצם ההכרזה מקוממת ומכעיסה. כאילו לא למדה מדינת ישראל דבר מניסיונותיה למחוק זהויות ותרבויות דבר.

הכסף מוזכר כדימוי גם בנימוקיו של הכהן איוב בטיבבו לביטחונו בכך שכבודו לא יפגע, דימוי שממנו עולה גם ביקורת על הצריכה החומרנית שאינה יודעת שובע: "נהרות נוהרים מהרים למהמורות; הכסף מתגלגל אל אנשים החשים חיסרון תמידי ובלתי מסופק לחומר, ורוח השכינה המרחפת מעל העיר הקדושה, שלמה היא ואין בה שום חיסרון, אינה נוטלת כבוד מאדם, אלא מאצילה לו אותה", השיב אב נפשי".

המשמעות השנייה העולה מן המילה 'דמי' נקשרת בדם (צורת נסמך רבים, דמים), ולמשמעויותיה בסיפור:

א. בני העדה הם מבקשי שלום; הכוהן בטיבבו מכונה "המפייס הגדול" וכפי שמספרת אמארתה, בעוברו בכפרים דרש ממי שידיהם מגואלות בדם ללחוץ ידיים ולהתפייס.

ב. אמאוייש מנשה מדברת מדם ליבה. היא כואבת ומבטאת את כאבה של העדה באופן אותנטי ואמין מאוד.

ג. הדמים מצביעים על הפער בין החלום האוטופי לבין המציאות המדממת שאינה יודעת שבעה. עניין זה מוצג בכל עוצמתו עם הנחיתה כאשר העולים מבקשים לנשק את עפרה של ארץ ישראל, אבל האדמה מכוסה בזפת. הכוהן בטיבבו יפרש את הדם במצחו כאות ברית בינו ובין האל אבל אמאוייש, (הגם שהיא טועה לחשוב שהם נחתו בירושלים בעוד שמקום הנחיתה הוא נמל התעופה בן-גוריון שבלוד, אפשר לפרש טעות זו כמטונימיה -

⁸ דמים: כסף, מחיר, שווי הכספי של משהו (לרוב משמש ראשון במבנה סמיכות, כמו 'דמי נסיעה', 'דמי כיס', 'דמי חנוכה', 'דמי הבראה' ועוד).

ירושלים כמייצגת את הארץ המובטחת), תתייחס אל האדמה כרחם ותזהה באינטואיציה נשית-אימהית כי הדם הוא פצע המצביע על המקום ואופיו: "אדמה רכה", אמרתי, "סופגת דם אדם, כל סופג סופו להתמלא במוקדם או במאוחר, ברם אדמה היודעת להקיז דם מבלי שתהיה מסוגלת לסופגו, עלולה להיוותר בצימאון תמידי", ... מאז הייתי ילדה קטנה האמנתי, בירושלים לא נשפך דם ולא מתים". ניסוח דברים זה משיב אל הזיכרון את סיפור קין והבל ואת זעם האל - "קול דְּמֵי אָחִיךָ, צֶעֱקִים אֶלֵי מֶן-הָאֲדָמָה. יֵא וְעָתָה, אָרֹר אֶתְּהָ, מֶן-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת-פִּיהָ, לְקַחַת אֶת-דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ" (בראשית, ד, 9-11) איזכור המרמז לביקורת העולה מן הסיפור על ההשלמה עם מציאות שפיכות הדמים ושל סכסוך הן ביחסינו עם שכנינו והן בתוכנו.

ד. הפער בין החזון האוטופי להיותה של הארץ אוכלת חרב ומקיזה דם נרמז גם מן ההרמז לעקדת יצחק העולה בסיום הסיפור באזכורה של המאכלת החלודה. זהו היפוכו של הכתוב בדברי הימים ב פרק ג, פס' א: "וַיִּנְחַל שְׁלֹמֹה, לְבָנוֹת אֶת-בֵּית-יְהוָה בִּירוּשָׁלַם, בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִד אָבִיהוּ--אֲשֶׁר הָכִין בְּמָקוֹם דָּוִד, בְּגֵרֹן אֶרְנוֹן הַיְבוּסִי". הר המוריה במציאות הישראלית עדין נותר כמסמן ההקרבה, העקדה ושפיכות הדמים, בבחינת "בדמיך חיי" (יחזקאל טז, ו, 6) ולא כמקום של שלום וגאולה.

ה. היחס לו זוכים בני העדה, המתגלם בסגנון דיבורה החצוף של נציגת הסוכנות, בערעור מעמדו של הכוהן בטיבבו ובנפילתו מן הכיסאות "המתהוללים עליו" הוא בבחינת הלבנת פנים שהם על פי חז"ל בבחינת שפיכת דמים: "כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שפך דמים רבים". חוצפה זו עומדת אל מול ההקרבה הרבה לה נדרשה הקהילה האתיופית לשם הגשמת החלום. מעט שבמעט מזה נרמז בדבריה של אמארתה: "אנחנו חצינו גיונגלים שורצי חיות רעות, עברנו מדבריות צחיחות, הקרבנו דם אחינו במסע מפרך אל החלום ואחותנו מברכת אותנו בהד קולה, מדוע אינה ניצבת מולנו, לוחצת ידינו, מדברת עמנו כדרך אחים", רטנתי.

הקשרים נוספים העולים מן הכותרת משתמעים מתוך קריאת המילה כְּדָמִי, שפירושה דממה, דומיה ושתיקה, משמעויות העולות בסיפור בשני הקשרים מנוגדים.

הדממה והדום מופיעים בסיפור כמוטיבים המסמנים את גודל המורא מפני חילול כבוד המנהיג: על הכוהן בטיבבו נאמר שבעוברו בכפרים "העוברים והשבים נהגו לעמוד דום עד שהרים הסתירוהו ואופקים חבקהו". כנגד תמונה זו, המבטאת את מעמדו וגדולתו, ניצבת תמונת הסירוב להשפלה ולביזוי הנפילה מן הכיסאות, על כל ההשתמעות הסמלית העולה ממנה: "נערינו חיש הקיפוהו וגלגלו מעליו המושבים הבוגדניים. אב נפשי הזדקף, וכולנו דום עמדנו".

מוטיב הדממה מרמז גם לחינוך מחדש - לדרישה מבני העדה לאבד את קולם הייחודי, להשתיק את החלום ולמחוק את שם, תואריהם וזהותם.

מוטיב הדמים, על מגוון משמעויותיו מסמן, אפוא, את האכזבה הגדולה והמשמעותית ביותר בסיפור אשר ממנה נגזרים גם הפערים והמתחים האחרים. הוא מבהיר כי לא מדובר רק בהתנגשות בין עולם מודרני לבין עולם מסורתי, וכי אין זה רק "הלם תרבותי", אלא בכאב של

ממש, בניפוץ האמונה העתיקה כי הנה הנה עומדים 'ביתא ישראל' לדרוך בירושלים של זהב, כפי שהיא מתוארת בנבואות אחרית הימים, אך זו איננה מתממשת.

ירושלים של זהב מכוסה בזפת

נשוב אל השעה שבה המטוס עובר מעל לירושלים. זהו רגע המבטא בכל עוצמתו את גודל החזון והאמונה המשיחית התמה, בה אחוזים בני העדה מזה דורות⁹. זוהי דממת קודש המזכירה את שעת מתן תורה¹⁰. אזכור זה עולה כאן גם מתוך הפחד להתבונן במראות הנגלים בבחינת "לא יראני האדם וחי" (שמות ל"ג, כ). בה בעת, באופן אירוני מסמן רגע זה גם את רגע הפיכתו שבו יסירו בני העדה קורה מבין עיניהם. בשעה זו עדין צעיף מסתיר את פניה היראליים-גשמיים של המציאות הישראלית ומותיר אותם באמונתם וכמיהתם בת אלפיים שנה לחזון בירושלים שבדמיונם:

"דממה שררה. כולנו התכנסנו בעצמנו וצפינו בהשתאות בירושלים. אני יודעת בדיוק איזו ירושלים רואה כל איש בדמיונו, אני בת שמונים. זה חוזה בבית מקדש עטור זהב, מראשו בוקעות אלומות אור, העולות שמימה ויורדות ארצה וזורעות שלום וביטחון בין שבטי ישראל; זה צופה בדביר, העומד על אבן השתייה, שבו מוצבים בהדר משכן ארון הברית והכרובים, בהיכל הקודש שבו עבודות הפולחן ובאולם שדרכו נכנסים ויוצאים רבבות מתפללים; זה צופה בחדווה בחיות טורפות, המתפתלות בצלעות הר ציון ומלחכות עשבים רכים ככבשים; וזה מביט בפליאה בזרעים הנופלים ארצה ממקורות יונים, נובטים כהרף עין, קורמים עור וגידים ובו ביום נושאים פירות מתוקים ומזינים, שקוטפים ואוכלים השוקדים בלימוד תורה ותפילה בבית אלוהים".

ההרמזים לתיאורי המשכן (ראה למשל, מלכים א, ו), לחזון יחזקאל בהתגשמותו ולחזון אחרית הימים בישעיהו ברורים ומלמדים על שגב החלום ועומק אמונת הדורות העומדת להתגשם אל מול עיניהם.¹¹ אמונה זו בשלמותה של ירושלים ובתפארתה¹² מקורה, כנראה, גם במדרש חז"ל שלפיו אילו יכול היה רבי עקיבא היה נותן לרחל, רעייתו, תכשיט ירושלים של זהב.¹³

⁹ ראה הערה 5.

¹⁰ אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן: כְּשֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה צָפוּר לֹא צִיץ, עוֹף לֹא פָּרַח, שׁוֹר לֹא גָעָה, אֹפְנִים לֹא עָפוּ, שְׂרָפִים לֹא אָמְרוּ קְדוֹשׁ, הַיָּם לֹא נָדְדָעָע, הַבְּרִיּוֹת לֹא דָבְרוּ, אֲלֵא הָעוֹלָם שׁוֹתֵק וּמְחַרֵּשׁ – וְיֵצֵא הַקּוֹל: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" (שמות כ, ב; ומדרש רבה לשמות, פרשה כט, דרשה ט).

¹¹ נביא כאן מקצתם של פסוקים הנשזרים בדבריה של המספרת: כו וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם, בְּרִית עוֹלָם יְהִי אֹתָם; וּנְתַתִּים וְהִרְבִּיתִי אֹתָם, וְנָתַתִּי אֶת-מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם. כז וְהָיָה מִשְׁכְּנִי עֲלֵיהֶם, וְהִיטִי לָהֶם לֵאלֹהִים; וְהִמָּה, יְהִי-לִי לְעַם. כח וְנָדְעוּ, הַגּוֹיִם, כִּי אֲנִי יְהוָה, מְקַדֵּשׁ אֶת-יִשְׂרָאֵל--בְּהִיּוֹת מְקַדְּשִׁי בְּתוֹכָם, לְעוֹלָם. (יחזקאל יז 26-28).
ו וְגַר זָאֵב עִם-כֶּבֶשׂ, וְנֹמֵר עִם-יָבֵיב; וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו, וְנֹעַר קֶטָן נִהַג בָּם. ז וּפְרָה וְדָב תִּרְעֶינָה, יַחְדָּו יִרְבְּצוּ וְלָדִיחָו; וְאֲרִיָּה, כְּבָקָר לֹא-כָל-תֵּבּוּ. ח וְשָׁעֲשַׁע יוֹנֵק, עַל-חֵר פֶּתֶן; וְעַל מְאוֹרֵת צִפְעוֹנִי, גְּמוּל דָּדוּ הָדָה. ט לֹא-יָרְעוּ וְלֹא-יִשְׁחִיתוּ, בְּכָל-חֵר קִדְשִׁי: כִּי-מִלֵּאָה הָאָרֶץ, דָּעָה אֶת-יְהוָה, כְּפָמִים, לְגַם מְכַסִּים. { ס } י יְהִיָּה, בַּיּוֹם הַהוּא, שֶׁרֵשׁ יִשְׂרָאֵל עֹמֵד לְגַם עַמִּים, אֲלֵיו גּוֹיִם יִדְרָשׁוּ; וְהִיטָה מְנַחְתּוֹ, כְּבוֹד. (ישעיהו, יא, 6-10).

¹² ראו הערה 5 וראו גם העדות הבאה: "החלו סיפורים שהרבה אנשים הולכים לירושלים, דבר שהיה חלום רחוק. כל החיים אדם חולם וכשמתגשם החלום הוא לא מאמין ואז הוא מתחיל שוב לחלום. אחזה הילדה בידה של האם וחשבה לעצמה: "הולכים לירושלים. כולם הולכים לשם ועכשיו גם אנחנו. הולכים לירושלים שהכול זהב בה גם העפר גם האבנים ותמיד יש קשת והילה של זהב מעל שמיים" לא חשוב שעוזבים את הבית הרי הולכים למקום יותר טוב ובעצם למקום הכי טוב בעולם" (ארנון-אוחנה, 2005, הגדת יוצאי אתיופיה, הוצ' משרד הביטחון, עמ' 75).

¹³ ר' עקיבא רועה שֶׁל כֶּלְבָּא שְׂבוּעָה הָיָה. רָאִתָּה רְחֵל בְּתוּ שֶׁל כֶּלְבָּא שְׂבוּעָה שְׂהוּא צְנוּעָה וּמַעֲלָה, אִמְרָה לוּ: אִם אֶתְקַדְּשׁ לָךְ תִּלְדִּי לְבִית הַמִּקְדָּשׁ? אָמַר לָהּ: הֵן. נִתְקַדְּשָׁה לוּ בְּצִנְעָא. שְׂמַע כֶּלְבָּא שְׂבוּעָה וְהוֹצִיאָה מִבֵּיתוֹ וְהִדְרִיָּה הִנָּא מִכָּל נְכֻסָיו. הִלְכָה וְנִשְׂאָה לְר' עֲקִיבָא. בַּיּוֹם הַחֲרָף הָיוּ יִשְׁנִים בְּמִתְבָּן, הָיָה מִלְקֻט תֵּבּוּן מִתּוֹךְ שְׁעָרוֹתֶיהָ. אָמַר לָהּ: אֵלֶמְלִי הָיָה בְּיָדִי הִיטִי נוֹתָן לָךְ יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל זָהָב. בָּא אֲלֵיהָ וְנִדְמָה לָהֶם כְּבוֹן אֲדָם וְקָרָא עַל הַפֶּתַח וְאָמַר לָהֶם: תִּנְנוּ לִי קֶצֶת תֵּבּוּן, שְׂאִשְׁתִּי יִלְדָה וְאִין לִי בְמָה לְהַשְׁכִּיבָהּ. אָמַר ר' עֲקִיבָא לְאִשְׁתּוֹ: רְאִי אֲדָם זֶה, שְׂאִפְלוּ תֵּבּוּן אִין לוּ. אִמְרָה לוּ: לָךְ וּלְמִד

רגע הנחיתה או חזו אפוא בשני הכדורים ומלהטט ביניהם - חלום ומציאות, פאתוס ובאתוס:

יצאה שוב בת קול ובישרה, "אחים ואחיות הנכבדים, בעוד חמש דקות ננחת במל תעופה בן גוריון, אנא הישארו חגורים במקומותיכם". כולנו הקצנו, הסרנו צעיפינו מעינינו, כלא מאמינים התבוננו באדמת הקודש באה וקרבה אלינו ודמעות אצורות בתוכנו התפרצו בפרץ גדול וחנוקו גרונותינו. גלגלי המטוס נגעו בקרקע, מנועיו דממו, דלתותיו נפערו לרווחה. כחולמים היינו מביטים בסולם מוצב ארצה וראשו נושק למפתן המטוס.

הקונוטציה לסולם יעקב¹⁴ מעניקה פאתוס ורוממות למעמד, שפה נכונה לנפש הנרגשת עד דמעות, האחוזה באמונתה כי הנה נס נעשה לבאים הנדמים בעצמם למלאכים בגלימותיהם וצעיפיהם הלבנים. בה בעת נרמזת ההתנגשות הצפויה עם הפרוזאי והבלבול שהוא יוצר בהומור דק, בבאתוס, המרכך במידת מה את ההלם: בת הקול אינה אלא דיילת בת אדם, הסולם הוא גרם מדרגות ממשי וראשו במפתן המטוס ולא בשער השמים, גם היורדים ממנו אינם מלאכי אלוהים אלא בני אדם. התמונה היא בסימן הירידה, האדמה הקרבה ובאה אליהם עומדת להכות בפרצופם, אבל הריכוך ההומוריסטי הנוצר מן הפער, סופג אל תוכו, אם להשתמש במטאפורה של אמאוייש עצמה, משהו מעוצמת הכאב.

כגודל החלום - כך גודל האכזבה. הגם שרגליהם של העולים אינה דורכת על אדמת ירושלים אלא על זו של נמל התעופה בן גוריון שבלוד, גם זו הראשונה אינה מצופה זהב ואבנים טובות, וגם זו אדמתה מכוסה בזפת קשיח ושפתייהם של הבאים יוותרו "משתוקקות לנשק את עפרה הקדוש". לראשונה נשמע "אב נפשנו" קובל, ואמארתה כמו מהדהדת את קבילתו בפרשנותה המפוכחת, היודעת כי "עיר דמים... עיר שפכת דם בתוכה" (יחזקאל כב-2) היא ירושלים. בלשונה השירית ציורית היא מאנישה את האדמה השרויה בצימאון תמידי ואינה יודעת מנוחה, ואנו נזכרים כאן גם בשורותיו של המשורר טשרניחובסקי, "ראי, אדמה, פי היינו בַּבְּזָנִים עַד מָאד!", אבל הכוהן בטיבבו מנסה לפייס, אם בשל אישיותו ואם מפני האימה מניפוץ החלום, והוא יוצר נרטיב אחר, חלופי לזה המדמם של אשתו: "אמא רבתה, מה לך דברי צחוק ולצון? הלא ידעת כי בירושלים אין גגעים ואין גגעים¹⁵, אלא מתחוללים אותות ומופתים, והדם המפעפע ממצחי אינו אלא נס בתוך

בבית המדרש. הלך וישב שתיים עשרה שנה בבית המדרש לפני ר' אליעזר ור' יהושע. לסוף שתיים עשרה שנה עמד וחרו לביתו והביא עמו שנים עשר אלף תלמידים. יצאו הכל לקראתו. שמעה אשתו ויצאה אף היא לקראתו. אמרו לה השכנות: שאלי לך בגדים ולבשי והתפסי. אמרה להן: "יודע צדיק נפש בהמתו" (משלי יב, ו). כשהגיעה אצלו נפלה על פניה והיתה מנשקת רגליו. דחפוה תלמידיו. אמר להם: הניחוה, שלי ושלכם - שלה הוא. שמע אביה שאדם גדול בא לעיר. אמר: אלף אצלו אפשר שיתיר נדרי. בא אצלו. אמר לו ר' עקיבא: אלמלי ידעת שיהא אדם גדול הית מדירה? אמר לו: אפלו פרק אחד, אפלו הלכה אחת. אמר לו: אני הוא. נפל על פניו ונשקו לר' עקיבא על רגליו ונתן לו חצי ממונו. (הדגשות שלי; ספר האגדה, עמ' קעח [במדרשים נוספים מתוארת רחל כשהיא יוצאת בתכשיט עיר של זהב והדבר נסלח לה בשל מסירותה הגדולה לרבי עקיבא].

¹⁴ ויצא יעקב, מבאר שבע; וילך, חרנה. יא ויפגע במקום וילן שם, כי-בא השמש, ויקח מאבני המקום, וישם מראשיתו; וישכב במקום ההוא. יב ויחלם, והנה סלם מצב ארצה, וראשו, מגיע השמיים; והנה מלאכי אלהים, עלים ויורדים בו. יג והנה יהוה נצב עליו, ויאמר, אני יהוה אלהי אברהם אביך, ואלהי יצחק; הארץ, אשר אתה שכב עליה--לך אתנה, וילרעה. יד והנה זרעה פער הארץ, ופרצת ימה וקדמה וצלנה ונגבה; ונברכו בך כל-משפחת האדמה, וברעה. טו והנה אנכי עמך, ושמרתיו בכל אשר-תלך, והשבתיו, אל-האדמה הזאת: כי, לא אעזבך, עד אשר אם-עשיתי, את אשר-דברתי לך. טז וייקח יעקב, משנתו, ויאמר, אכן יש יהוה במקום הזה; ואנכי, לא ידעתי. יז וירא, ויאמר, מה-נורא, המקום הזה: אין זה, כי אם-בית אלהים, וזה, שער השמים.

¹⁵ דברים אלו מרמזים לדברי חז"ל: "עשרה דברים נאמרו בירושלים: אין הבית חלוט בה [מושג משפטי, החרמה או הפקעה של רכוש, כסף או זכויות בשל אי-קיום התחייבות או בשל עבירה על החוק. (מילון רב מלים)], ואינה מביאה גולה ערופה, ואינה נעשית עיר נידחת, ואינה מטמאה בנגעים, ואין מוציאים בה זיזין וגוזזטראות, ואין עושין בה

נס, והוא אות ברית בינינו ובין ירושלים", לימדני אב נפשי תוכחה, ואני השפלתי מבט כתמיד".
 דומה כי שני הנרטיבים העומדים זה לצד זה מזמינים את הקורא לבחור בין אפשרויות קיום
 הגלומות במציאות האימננטית ההיסטורית, פוטנציאלים שניתנים למימוש בידיה של מנהיגות
 שתצליח להוביל את עמה (כי "נחילי דבורים אובדים בהעדר מלכות דבורים וכך גם חברות
 אנושיות").

אט אט מוסרת האשליה. תחת לצעיף האמונה שירושלים זו אינה נחלקת לשבטים וכי כולם בה
 "שבט אחים גם יחד" ("זוג זוג, שחור לבן, לבן שחור, התחבקנו והתנשקנו כדרך אחים אכולי
 געגועים הנפגשים לאחר פרידה ממושכת."), מתגלה העיר כמקום של אדונים ואדוניות ושל רכבים
 ממוגנים החומקים במהירות ירושלימה", ואנו שואלים - ממוגנים מפני מי ומפני מה. קבלת
 הפנים החטופה מוחלפת בבת קול הדוברת אליהם באנונימיות גמורה. כאמור יש משהו משעשע
 בתיאור זה של הדיילת ובה בעת זהו כאב ההתפכחות. לא פנים אל פנים ולא דיבור אנושי כי אם
 דיבור של "בת קול נשית ונטולת גוף" המקבל את פניהם. הצעיף הולך ומוסר, בלשונו של בטיבבו:
 "כפי שאנו שחפצנו לחזות באורות ירושלים והעדפנו לכסות עינינו בצעיפינו וצללנו לתוך ירושלים
 המדומיינת. במוקדם או במאוחר המפגש בינינו לבין אחינו וירושלים איננו נמנע", אמירה, שכפי
 שיתברר, היא נכונה לשני הצדדים.

מזבח ומזבח חדש

תמונה סמבולית נוספת המלמדת על ההבדל בין ירושלים המדומיינת לזו המציאותית
 הפוסטמודרנית היא במתקן המזוודות. שתי נקודות המבט של שני בני הזוג מגלמות, על דרך
 ההומור, את הבלבול בו מתנסים העולים:

"אב נפשי, הרואה אתה עצם דומם מסתובב סביב עצמו ומוסר תיקים לאדם", שאלתי.

"אנחנו נמצאים בירושלים, היהודים עובדים אלוה, והדוממים משרתים האדם", השיב אב נפשי.

מבעד לפרשנות המשעשעת, מעצם הפער שבין לשון השגב והחזון האוטופי, לפונקציונליות של
 המתקן המתואר, מסמנת תמונת "העצם הדומם", הנע ללא מגע יד אדם את מרחב שדה התעופה
 כמרחב שהחליף את חזון "הר בֵּית-יְהוָה בְּרֵאשׁ הַהָרִים, וְנִשְׂא, מִגְבְּעוֹת; וַיִּנְהָרוּ אֱלֹהֵינוּ, כָּל-הַגּוֹיִם"
 (ישעיהו ב, 1) וככזה את השינוי המהותי בין החברה האוטופית לזו המציאות על אדמות. שדה
 התעופה הוא המקום היחיד שאליו מגיעים (ולא "נוהרים") גויים. שדה התעופה, על אולמותיו
 וה'מזבח' החדש שבמרכזו - מתקן לשינוע מזוודות, הם היכלי הקודש המודרניים וזו הדת
 החדשה, המקדשת את הצרכנות ומכורה לה; אולם שדה התעופה הוא היכל הצריכה החדש
 שבמרכזו המזבח הפוסטמודרני, הנע במעגלותיו האין סופיים, ניזון, כדברי הכהן בטיבבו מן

אשפתות, ואין עושין בה כבשונות, ואין עושין בה גנות ופרדסות, חוץ מגנות ורדים שהיו מימות נביאים ראשונים, ואין
 מגדלים בה תרנגולים, ואין מלינים בה את המת" (ספר האגדה, עמ' רצב). איסורים אלו מלמדים על קדושתה של
 ירושלים והם נובעים גם מכך שירושלים לא נתחלקה לשבטים והיא שייכת לכל העם וראה בעניין זה:
<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=21399>; הדבר יתנפץ אף הוא מיד בהמשך.

התשוקה הבלתי ממוצה, שאינה יודעת לעולם שובע ורוויה: "הכסף מתגלגל אל אנשים החשים חיסרון תמידי ובלתי מסופק לחומר".

האישה שבקיר המדברת אליהם מגלמת את רוחו של נמל התעופה ומאוחר יותר את זה של מרכז הקליטה, כמקומות שאינם מקומות. תפקידם לנטרל, להרחיק ולשטח כל שונות ואחרות תרבותית. בניסוחו של באומן: ה'מקומות שאינם מקומות' עושים כל מה שאפשר כדי שנוכחותם של זרים בהם תהיה 'פיזית בלבד', ... מטרתה להשטיח או לאפס ולאייץ את הסובייקטיביות הייחודית שלהם... השיטה היא להפוך את כל זה לבלתי רלוונטי למשך שהייתם במקום... מקום שאינו מקום הוא 'מקום שנטרלו ממנו את הביטויים הסמליים של זהות, קשרים והיסטוריה, כמו למשל נמלי תעופה, כבישים מהירים, חדרי מלון בעלי צביון אחיד, תחבורה ציבורית"¹⁶ ואנו נוסיף - גם מרכזי קליטה...

גם קבלת הפנים נטולת הפנים הנשמעת מקולה של ישות היולית, היא מנקודת מבטם של העולים בבחינת הלבנת פנים ברבים ושפיכת דמים רבים. בדומה לתמונה הקודמת הנעדרת מגע יד אדם, גם תמונה זו מסמנת את האקט הבלתי נתפס המפצל בין מודרניות למוסר - העדר נוכחות אנושית לנוכח האחר: "אנחנו חצינו ג'ונגלים שורצי חיות רעות, עברנו מדבריות צחיחות, הקרבנו דם אחינו במסע מפרך אל החלום, ואחותנו מברכת אותנו בהד קולה, מדוע אינה ניצבת מולנו, לוחצת ידינו, מדברת עמנו כדרך אחים", רטנתו. "עניין זה מצטרף לחמיקתה הממוגנת של האליטה האדונית, ומשקף את תחושת ההפקרה והעדר המעורבות ההדדית והסולידריות בהם חשים בני העדה האתיופית. זוהי ספינה ללא ספן, או אם להשתמש במטאפורה העולה מדבריה של אמא רבתה, רכבת ללא קטר, ללא נהג וללא מנהיג, דבר אשר יגביר את אי הודאות וחוסר הביטחון, יטלטל ויזעזע.

בה בעת אחוזה הביקורת גם בנקודת המבט המפויסת. כבר עמדנו על ההומור השזור בתיאור, עצם הטונים העזים, החיוניים, גם הם אומרים תקווה. הבאתוס מכהה את הביקורת, מעורר צחוק ומשעשע. גם דברי הפיוס של הכהן בטיבבו, הרואה את קשייו של האחר, מנחמים ומעודדים, והם אמת שדומה שהמספרת מקבלת אותם כתובנה שנכון להקשיב לה: "אמא רבתה, מדוע תהיי מרירה דווקא עתה, זמן שחלומנו עתיק יומין מתגשם", נזף בי אב נפשי ולימד".

כס הכבוד וכיסא הפלסטיק

שתי תמונות בסיפור מגלמות, בעוצמה רבה, את השינוי התרבותי העומד להתחולל בגורלה ובמעמדה של העדה האתיופית: הראשונה - תמונת רכיבתו של הכהן בטיבבו על סוסו, בעוברו בכפרים, שם הוא עורר בקרב בני עדתו מורא וכבוד בהיותו הפוסק האחרון בסכסוכים עדתיים. כפי שכבר צוין, מודגש כאן תפקידו כמפייס בין מי שידיהם מגואלות בדם, ובין מי שמבקשים נקמה. הסמכות הרוחנית פוסקת כי עליהם ללחוץ ידיים והם נשמעים לו. העוברים והשבים נהגו לעמוד דום עד שהרים הסתירוהו וחיבקוהו. כנגד תמונה נישאת זו מופיעה תמונת שבעים ואחד כיסאות הפלסטיק הסדורים במעגל, שווים בגודלם ואשר למולם נותר גם 'אב נפשה' של המספרת בוחה ומבולבל. סידור כיסאות הפלסטיק במעגל עומד כנגד שבעים ועוד אחד כסאות סנהדרין גדולה, מדבר בעד עצמו. התמוטטות הכיסאות שהושחלו זה בזה הוא רגע סמלי מכריע בסיפור,

¹⁶ מרק אוזיה, בתוך באומן, תשס"ז, עמ' 91-92.

רגע שבו, כלשונה של הדוברת "נפל (בו) דבר" בהיותו מסמל בכל עוזו ועוצמתו את רגע נפילתו של הכהן ממרומי מעמדו. זהו רגע בו מתערערים סדרי עולם. הלשון המאנישה "הכיסאות התהוללו מעליו" מבטאת הוללות, סיאוב מוסרי ומהדהדת לשון תוהו ובוהו. בלשון סינקדוכית מבטא המחבר את תחושת העוול המוסרי, ההולך ומתרחש לנגד עיניהם: עקירתם הבוטה של בני אדם מעולמם ומתרבותם, מאורחות חייהם ודפוסי אמונותיהם, עקירה הנעשית בלשון חוצפנית ומזלזלת. הקשר אירוני המעצים את גודל המחיר אותו ישלם "כהן הכוהנים", איוב בטיבבו, עולה גם מתוך ברכת יעקב לשבט דן שעל פי המסורת בני העדה האתיופית הם צאצאיו ושממנה עולה כאילו התהפכו היוצרות: דן וְדִין עָמוּ--כָּאֵחָד שֶׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל; הִי-דָן נָחַשׁ עַל־דָּרָךְ, שְׁפִיפֹן עַל־אֶרֶץ--הַנֶּשֶׁף עֶקְבֵי-סוּס, וַיִּפֹּל רֶכְבוֹ אַחֹר. לִישׁוּעָתָךְ קוִיָּתִי הִי." (בראשית, מ"ט, פס' ט"ז). האם תצליח עליית בני אתיופיה למצוא לעצמה כיסא, מקום, בית, לנוכח המציאות המכחישה-מכישה את גדולת מנהיגיה הרוחניים, בבחינת "ייפול רכבו אחור"?

מרכז הקליטה כמרחב הטרוטופי

פעמיים מופיע ומנוסח אופי השהייה הצפוי במרכז הקליטה ובכל פעם הוא מקומם באטימותו, כאילו לא למדה החברה הישראלית דבר ולא זכרה דבר מכל ניסיונותיה כחברה קולטת עליה:

במהלך תקופה זו תשהו במרכז קליטה, שבו נלמד אתכם לשכוח אורחות חייכם הגלותיים, ונטמיע בכך דרך חיים חדשה, ועתה צאו בדלת הזכוכית ועלו למרכבה". הראש נעלם והקיר התאחה .
[...]

"טרם אמצה שאלותיי פקדה המשוגעת: "הגענו למרכז הקליטה, שבו נלמד אתכם לשכוח אורחות חיי גלות ונטמיע בכך תרבות ודרך חיים חדשים, ועתה רדו מהרכבת ובואו אחרי ."
בואו אחרי אמרה, באמת כך אמרה. אב נפשי, אנוכי ויתר הקשישים הושלכנו בקומה התחתונה של בניין בן מאה קומות, הבניין לבדו עומד בעולם, הצעירים שוכנו בקומות עליונות הנושקות לשמים".

מרכז הקליטה מתואר כמרחב ממשמע הטרוטופי¹⁷ במהותו. עינו של האח הגדול ממרכזת ומבקשת שליטה מלאה, אופיו מזכיר מרחבי חניכה, פיקוח וחינוך לפחות כשל בית הספר. הוא מחייב הסדרה, נרמול, שליטה, תלות בממסד מפקח המשתקף כאן במתן סל קליטה קבוע בתמורה לשינוי הנדרש מהבאים. זוהי ההיררכיה החדשה, הרוח הרעה "שהעיפה בעיר הקודש כל כתרי הכבוד מראשי הכוהנים והמלכים והשליכה אותם מחוץ לגבולות המדינה", ושלתוכה יוכנסו בני העדה האתיופית כדי לאפשר את קליטתם בתוך החברה הישראלית. דומה שברגעים אלו גם ההומור המלווה המתעורר במהלך הקריאה משתתק.

הגם שהתמוטטות הדפוסים אינה נעשית רק באופן מכוון ומגמתי מלמעלה, והיא תולדה של הלם תרבות הנובע מן הפערים הטכנולוגיים, התחושה ההולכת ומצטברת לאורך קריאת הסיפור היא שהחברה הישראלית אליה באו החולמים חוטאת בחטא ההיבריס והרהב, מסוחררת מעוצמתה הטכנולוגית וכוחה הצבאי, היא הולכת ומתרחקת מן הקול האנושי, מהפנים מול פנים במובנם

¹⁷ פוקו טבע את מושג ההטרופיה הנוצרת באמצעות השפה והמרחב ומאוחר יותר את ההטרופיה באמצעות המרחב הממשמע המשכללת על פי הצורך את הפעלת הכוח לשם שליטה ופיקוח. ראו ספרו "לפקח ולהעניש, הולדת בית הסוהר", 2015, הוצ' רסלינג.

הלווינסקי. תמונה מטאפורית המבטאת זאת היטב היא תמונת מרכז הקליטה כמגדל בן מאה קומות, שבו שוכנו העולים. גם אם שיכון המבוגרים בקומות התחתונות נובע מכוונה טובה, להקל עליהם את הטיפוס במדרגות, הוא מלמד במובנו הסימבולי על היפוך סדרי עולם אליה ידרשו העולים להסתגל: מגדל בבל מודרני זה בן מאה קומות, בדומה לאלו הצצים לנגד עינינו מידי יום ביומו, הוא ביטוי של עולם השייך לצעירים בלבד (ובעיקר להייטקיסטים שביניהם), מגדל שראשו בשמים, כמוהו כ"עצם הדומם הסובב סביב עצמו", עגל זהב נרקיסיסטי לו סוגדת החברה כולה, החליף את "ירושלים של זהב", על הענווה, הלימוד והרוח המתקשרים בשכיית חמדה זו. גם כאן הביקורת נצבעת בהומור מעצם אי הבנת המניעים לשינוי בסדר ההיררכי המוכר, ובכל זאת אי אפשר שלא לשמוע גם את קולה המיוסר והמייסר מתוך רבדיו של הסיפור.

לשון קודש ולשון חול

כבר מתחילת קריאתו ניתן לחוש בסיפור בהתנגשות בין שפת החזון לבין שפת ההווה הארצית, בין לשון פרוזאית ללשון קודש ופיוט השזורה באזכורים למקורות, לדברי חז"ל ולמדרשים (ראו ביטויים כמו "בירושלים אין פגעים ואין נגעים", "אחותנו כוספת", שפת תפילתו של הכהן המתייחד עם אלוהיו ועוד). זו לשון חול, וזו אומרת שירה; זו לשון עניינית ופרקטית וזו מדיטיבית; זו מחוספסת, רזה, בינארית, חשופה וגלויה, וזו לשון ציורית, מצועפת ומרובדת; זו לשון החלום והכבוד וזו לשון הכאן והעכשיו המפוכח נטול השגב והפתוס, לשון באתוס, ארצית פרגמטית; זו לשון רליגיוזית ולשון סוד, וזו לשון וולגרית, חילונית ומחולנת; זו לשון ביטחוניסטית, צבאית ואגרסיבית, לשון דמים, זו לשון שלום ופיוס.

הסיפור נע ביניהן, מלהטט בהן, אוהז בשתייהן, מביא להתנגשותן זו בזו, מציגן כשתי אפשרויות קיום, כשני נראטיבים הנשזרים ונפרמים, כפוטנציאלים של קיום והגשמה.

התביעה ל"קריעה" ולהשכחה, אם יתרחשו ואם גם ה"אחים" המקבלים פני הבאים לא יתפכחו ולא יתעוררו, פירושה, אפוא, תביעה למחיקת שפה במובנה העמוק, שכן בתהליך החינוך מחדש ידרשו החולמים לדבר עברית אחרת, חדשה, מחוקה ומטוהרת מהיסטוריה וזיכרון; לשון של פלסטיק ואיקאה, נטולת ייחוד וזהות, כאותם כסאות פלסטיק העשויים בתבנית אחידה, ללא מגע יד אדם.

לא ייפלא אפוא כי סיומו של הסיפור מותיר את הכהן בטיבבו ללא מלים. מנותק משפתו ואובד בעולם החדש אליו הושלך, הוא נזקק להיסמכות ולמשען, פניו אל הקיר, אל קיר חדר הביטחון. האלימות בה התנסה, ערעור הביטחון ואי הוודאות מעמידים אותו כשפניו אל הקיר והצעקה שבפיו אילמת. תמונה זו העומדת בסימן של שפיכות הדמים, בסימן המלחמה והדם, מצויה בסתירה טראגית לדמותו של האיש רודף השלום, המפייס הגדול.

חוט של תקווה

"אב נפשי שתק שתיקה רועמת. אני קמתי ממושבי ופסעתי אל צוהר ביתנו, ובעדו הבטתי בשטח אינסופי נטול הרים וגבעות ובדרור הפורח בעפעוף כנפיים נדיב אל האופק. אב נפשי צעד אחרי ונעמד, פניו מול קיר, קיר חדר ביטחון."

"בטיבבו, הגשמנו חלום", אמרתי, בחיי בטיבבו קראתי לו; והוא נאנח אנחה כבדה ואמר, "הגשמנו חלום בדמי כבוד".

"היקיצה היא קץ החלום. אף שבמעבר מחלום להכרה מאכלת חלודה אוכלת חבלי לידה רגישים וכואבים מכל, טובה שבעתיים התפכחות מאשליה מאשר חלום אוטופי."

ולמרות ועל אף 'העמידה אל הקיר', סיום הסיפור מלפף כאב בתקווה שכן גם המשפט שצוטט, הבא מפיה של אמאוייש, מתוח בין המטאפורי לקונקרטי, בין פתוס לבאתוס. אם הביטוי "פניו אל הקיר" קשה, סופי ומוחלט, הרי שהניסוח הריאליסטי מוציא את העוקץ מן הדברים במעין הומור שחור, המצביע על המציאות בה אנו חיים: חדרי ביטחון - "פניו אל הקיר. קיר חדר הביטחון".

מלשון הסיום המפייסת עולה אזכור לתיבת נוח (למשל אזכור הגבעות המהדהד את הרי אררט, השימוש במילה 'צוהר', המרמזת-מתכתבת אף עם 'הזפת' שאוזכרה קודם לכן בהקשרה לירושלים) ואכן - לעיתים "חדרי הביטחון" הם מעין תיבת נוח הנחה מעת לעת, אמנם בינתיים לא על הרי אררט אלא על הר המוריה. לעיתים ניתן לפתוח בהן צוהר זמני. צוהר הבית פתוח וממנו נראית ציפור. לא עם עלה של זית, אבל כן דרור פורח. לא ירושלים של זהב, אבל כן מרחב אופק פתוח.

האם הדברים הם דבריה של אמאוייש? האם הם משקפים גם את קולו של המחבר ושל איוב בטיבבו עצמו שנסך בה במהלך כל המסע הזה דברים מפייסים? האם יעמוד הכהן איוב בטיבבו עצמו בניסיון? האם תעמוד בו העדה כולה? האם ינחמו בשיבתם לארץ אבותם? האם החברה הישראלית תלמד לפגוש את הבאים אליה ביתר סובלנות? האם ברית הקשת בענן¹⁸ תניח למאכלת החלודה?

דומה כי שאלה זו נותרת פתוחה בסימומו של הסיפור, והיא כקריאה לחשבון נפש וכחדהוד לבקשת תיקון עולם שיש לעשותו מתוך תוכה של המציאות וממנה.

ביבליוגרפיה

ארנון-אוחנה, (2005), **הגדת יוצאי אתיופיה, ת"א: הוצ' משרד הביטחון.**

באומן זיגמונט, (תשס"ז), **מודרניות נזילה**, ירושלים: הוצאת מאגנס.

עורך: ונגרובר אברהם, עורך, מחבר: שלום שרון, (2012), **מסיני לאתיופיה: עולמה ההלכתי והרעיוני של יהדות אתיופיה**, הוצאת משכל, ידיעות ספרים

פוקו מישל, (2011), **המילים והדברים, ארכיאולוגיה של מדעי האדם**, ת"א: הוצאת רסלינג

פוקו מישל, (2015), **לפקח ולהעניש, הולדת בית הסוהר**, ת"א: הוצאת רסלינג.

¹⁸ **ככתוב: יא וְהַקְמַתִי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם, וְלֹא-יִכָּרֵת כָּל-בְּשֵׁר עוֹד מִמִּי הַמִּבּוּל; וְלֹא-יִהְיֶה עוֹד מִבּוּל, לְשַׁחַת הָאָרֶץ. יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, זֹאת אֹת-הַבְּרִית אֲשֶׁר-אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, וּבֵין כָּל-נֶפֶשׁ חַיָּה, אֲשֶׁר אִתְּכֶם--לְדֹרֹת, עוֹלָם. ... וְהִיְתָה הַקְּשֶׁת, בְּעָנָן; וְרָאִיתֶהָ, לְזָכֹר בְּרִית עוֹלָם, בֵּין אֱלֹהִים, וּבֵין כָּל-נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל-בְּשֵׁר אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ. יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, אֶל-נֹחַ: זֹאת אֹת-הַבְּרִית, אֲשֶׁר הַקְמַתִי, בֵּינִי, וּבֵין כָּל-בְּשֵׁר אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ. (בראשית ט)**

עורך הרב שלום מסיני, (אין ציון שנה) "יהדות אתיופיה, זהות ותרבות", משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אשכול חברה ורוח, המטה לתרבות ישראל.